

Toruń, 13. 06. 2022 r.

Prof. dr hab. Stanisław Roszak

Instytut Historii i Archiwistyki

UMK w Toruniu

Ocena pracy doktorskiej: Małgorzata Górecka, Upowszechnianie dziedzictwa historyczno-kulturowego w muzeach archeologicznych w Polsce na podstawie wybranych przykładów – historia, edukacja, recepcja, Gdańsk 2022

Prezentowana rozprawa Małgorzaty Góreckiej wpisuje się w szeroką dyskusję nad problemem edukacji muzealnej i edukacji w muzeach jaka szczególnie w latach 90-tych ubiegłego stulecia rozpoczęła się w środowisku muzealników, ale także pedagogów. Oczywiście dyskusja taka ma znacznie dłuższy rodowód odnosząc się m.in. do polityki pamięci, do zjawiska pamięci żywej itp. W latach 90-tych pojawiły się próby ujęcia modelowego muzeum jako ośrodka edukacji w teorii i praktyce. W pierwszym przypadku wspomnieć wypada o roli G. E. Heina i jego „Learning in the Museum”, w drugim choćby o nowych propozycjach i strategiach wystawienniczych muzeów holenderskich. Autorka korzysta zresztą i z jednych i drugich doświadczeń, próbując odnaleźć recepcję nowych rozwiązań edukacyjnych i promocyjnych w ofercie muzeów archeologicznych w Polsce.

Celem pracy jest analiza zjawiska upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym oraz poszukiwanie odpowiedzi na pytania – o sposoby komunikowania się z odbiorcą, sposoby prezentacji zbiorów, metody pracy, strategie wystawiennictwa, o potencjał dydaktyczny muzeów archeologicznych.

Konstrukcja pracy została podporządkowana celom określonym powyżej, a zatem odzwierciedla ona kolejne fazy analizy zjawiska upowszechniania dziedzictwa historyczno-kulturowego w muzeach archeologicznych. Praca składa się z siedmiu rozdziałów, z których pierwszy poświęcony został terminologii edukacji, upowszechniania i popularyzacji dziedzictwa oraz funkcjom współczesnego muzeum. Rozdział drugi to rys historyczny polskich muzeów archeologicznych, gdzie autorka koncentruje się głównie na działalności oświatowej tych instytucji. W kolejnym trzecim rozdziale otrzymujemy charakterystykę metod, technik i

narzędzi zastosowanych w badaniach funkcji edukacyjnej wybranych, dwunastu muzeów archeologicznych w Polsce. Rozdziały 4 i 5 to opis i charakterystyka przedsięwzięć edukacyjnych i popularyzacyjnych realizowanych w tych placówkach w latach 1999-2019, a także analiza konkretnych strategii i metod stosowanych w muzeach. Rozdział szósty przynosi analizę wyników badania sondażowego opracowanego i przeprowadzonego przez autorkę wśród osób odwiedzających muzea archeologiczne. Wreszcie rozdział ostatni to prezentacja i ocena działalności edukacyjnej wybranych muzeów polskich i czterech zagranicznych, które wyróżniają się nowymi koncepcjami i metodami edukacyjnymi oraz działaniami na rzecz upowszechniania dziedzictwa kulturowego. Praca zaopatrzona została w aneksy i starannie opracowaną bogatą bibliografię przedmiotową.

W odniesieniu do konstrukcji pracy mam uwagę do umieszczenia rozdziału o metodyce badań. Prezentacja metod i narzędzi badawczych, jak i przyjętych założeń metodologicznych powinna znaleźć się już we wstępie pracy, gdzie autorka charakteryzuje problematykę, cele i założenia teoretyczne pracy. W takim układzie jak obecnie, nieduży rozdział teoretyczny rozdziela nieco sztucznie część opisową, historyczną od części analitycznej, chociaż oczywiście rozumiem intencje autorki, aby analizę materiału uzyskanego z sondażu w rozdziałach 4-6 poprzedzić wstępem teoretycznym.

Rozdział pierwszy „Muzealnictwo i edukacja muzealna w Polsce” to próba konfrontowania koncepcji muzeum i jego funkcji z koncepcjami edukacyjnymi ze szczególnym uwzględnieniem edukacji w muzeach. Wśród pierwszych ważną rolę odegrały poglądy Jolanty Skutnik i Zdzisława Żygulskiego, wg których możemy wyróżnić pewne typy muzeów: muzeum-sanktuarium – placówka działająca konserwatywnie, muzeum jako placówka rekreacyjno-rozrywkowa – miejsce, w którym zabytek i sztuka przenikają się ze współczesnością oraz muzeum jako placówka edukacyjna – spełniająca przede wszystkim rolę dydaktyczną. Wśród drugich autorka opowiada się za koncepcją amerykańskiego muzeologa George’a Heina, który wskazywał cztery kategorie muzeów (systematyczne, uporządkowane, odkrywcze i konstruktywistyczne). Każda z tych koncepcji implikuje inne przygotowanie metodyczne zarówno ze strony muzeów (edukatorów muzealnych), jak i odbiorców (uczniów, dorosłych).

Autorka dobrze porusza się w dyskusji terminologicznej, w aspektach prawnych edukacji muzealnej i szkolnej, wskazując na potrzebę doprecyzowania terminu edukacja muzealna. Jak przypomniał niedawno Tomasz Kranz pojęcie edukacji muzealnej jest różnie interpretowane z uwagi na brak rozróżnienia między edukacją – formowaniem ucznia, odbiorcy, a oświatą bliską upowszechnianiu wiedzy. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na

rozwój tego pojęcia w realizacji misji edukacyjnej muzeów, a także na jego odmienne interpretacje współcześnie. Z podobnym problemem zetknęła się niedawno Agnieszka Rosa przygotowując rozprawę doktorską na temat edukacji i upowszechniania wiedzy w archiwach w Polsce, co stwarza na przyszłość ciekawą perspektywę badań porównawczych. Zgadzam się w pełni z tezami autorki na temat niewielkiego zainteresowania programowego polskiej szkoły historią kultury materialnej, czego przyczyny są znacznie głębsze i wymagałyby odrębnej analizy kierunków zmian treści kształcenia w kolejnych reformach edukacyjnych. Przy okazji omawiania zmian programowych w szkole warto zwrócić uwagę na niewykorzystane szanse, jakie stwarzały nowe przedmioty, jak wiedza o kulturze czy ścieżki międzyprzedmiotowe, kiedy pojawiły się treści o kulturze materialnej i duchowej oraz o kulturze regionów.

Kolejny rozdział poświęcony został historii muzealnictwa archeologicznego w Polsce oraz metodom upowszechniania wiedzy o archeologii. Autorka korzystając z bogatej literatury przedmiotu dokonała przeglądu głównym nurtów koncepcji muzealnych od XVIII wieku do współczesności. To zadanie trudne i dobrze, że osią rozdziału są metody upowszechniania, bowiem trudno na kilkudziesięciu stronach dokonać nawet pobieżnego przeglądu dziejów placówek muzealnych w ciągu trzech stuleci. Do rozważań o sytuacji w wieku XVIII włączyłbym jedynie zdanie o przyczynach zmiany koncepcji muzeum, co uwidoczniło się w pracach Johanna Joachima Winckelmanna oraz Stanisława Kostki Potockiego, którzy do tradycyjnego barokowego, erudycyjnego oglądu kolekcji dodali kategorię estetyki i jakości zbiorów. W analizie przemian w okresie PRL zabrakło mi informacji o wpływach ideologicznych, szczególnie widocznych w czasach stalinowskich, ale także w 1966 r. w okresie konfrontacji dwóch pamięci początków państwa polskiego i początków chrześcijaństwa. Pojawia się pytanie, jaki wpływ ta konfrontacja wywarła na działalność edukacyjną muzeów? Ponadto wbrew wcześniejszym deklaracjom o potrzebie porządkowania pojęć autorka posługuje się terminami upowszechnianie wiedzy, popularyzacja, edukacja – nie zawsze precyzując zakres tych pojęć.

Kolejne rozdziały związane są z badaniami empirycznymi, jakie autorka przeprowadziła w wybranych 12 polskich muzeach archeologicznych. Do wstępnej analizy na podstawie obserwacji aktywności internetowej i publikacyjnej muzeów włączyła ponad 200 placówek, które zajmują się działalnością wystawienniczą, edukacyjną i wydawniczą. Następnym etapem było doprecyzowanie hipotez badawczych i konkretnych pytań: jakie wydarzenia i czynniki wpłynęły na obecną kondycję i status muzeów archeologicznych w Polsce?, jakie metody upowszechniania wiedzy stosowały wybrane muzea

archeologiczne w Polsce w latach 1999-2019?, kto był odbiorcą oferty edukacyjnej, realizowanej przez wybrane muzea archeologiczne w latach 1999-2019?, jaka jest opinia osób odwiedzających wybrane muzea archeologiczne w Polsce o realizowanej przez nie funkcji popularyzacyjno-edukacyjnej?

Ostatecznie autorka przygotowała narzędzia badawcze, które umożliwią odpowiedź na stawiane pytania - kwestionariusz badawczy, który uzupełniała na podstawie rozmów z pracownikami muzeów oraz na podstawie sprawozdań rocznych działań edukacyjnych, a także ankietę przeprowadzoną wśród osób, które odwiedziły wystawy w wybranych placówkach.

Kwestionariusz ankiety jest narzędziem często stosowanym w badaniach empirycznych, ale, co warto podkreślić, mimo zalet posiada wiele wad wynikających z powierzchniowych danych. Dlatego istotne jest przygotowanie wersji pilotażowej, która pozwala na doprecyzowanie pytań. Jako czytelnik pracy chętnie dowiedziałbym się o doświadczeniach autorki wynikających z kolejnych etapów doskonalenia narzędzi badawczych.

Druga kwestia to wybór placówek muzealnych. Zasady selekcji wymagałyby doprecyzowania. Wybór z uwagi na spełnienie wszystkich wstępnych założeń badawczych ograniczył udział w badaniach muzeów, które realizują upowszechnianie i edukację muzealną nie tylko w zakresie archeologii, ale szeroko rozumianej kultury materialnej. Być może dobrym rozwiązaniem byłoby włączenie kilku takich „hybrydowych” edukacyjnie muzeów, aby skonfrontować wyniki badań z ofertą tych, które jak określa to autorka „wybrano ze względu na szeroki zakres działań w kierunku promowania archeologii i pradziejów ziem polskich”. W sposób sztuczny jakąś granicą staje się tu linia Wisły, a pominięte zostają muzea z równie ciekawą, choć ograniczoną do kilku założeń badawczych autorki ofertą wystawienniczą i edukacyjną.

Kolejne rozdziały to analiza wyników badań ankietowych pogłębiona dzięki wywiadam i analizie mediów edukacyjnych wykorzystywanych w wybranych muzeach. Została ona poprzedzona rozdziałem na temat historii i współczesnych dokonań w zakresie upowszechniania dziedzictwa archeologicznego dwunastu wybranych muzeów w Polsce. Tu autorka koncentruje się na tematyce wystaw stałych i czasowych, na aktywności wydawniczej oraz na programach edukacyjnych realizowanych w latach 1999-2019, zgodnie z założonymi we wstępie ramami czasowymi. Szczegółowe informacje uzupełniające o historii tych muzeów przynoszą aneksy. Autorka charakteryzuje zarówno działania edukacyjne, jak i popularyzatorskie. Upomniałbym się tu znowu o próbę wyraźnego odróżnienia tych dwóch pojęć, z których pierwsze zakłada osiągnięcia zmiany edukacyjnej, a zatem sformułowanie

celów i wskazanie metod ich realizacji, natomiast drugie zakłada upowszechnienie wiedzy w społeczeństwie, bez konieczności formułowania konkretnych celów i końcowej ewaluacji efektów.

Rozdziały piąty i szósty należą w moim przekonaniu do najciekawszych i najbardziej wartościowych. Autorka dzięki analizie pozyskanych materiałów (ankiety, rozmowy, wizyty) scharakteryzowała edukację muzealną oraz metody upowszechniania dziedzictwa w wybranych 12 muzeach. Wychodząc od danych statystycznych udało jej się zaprezentować sytuację instytucjonalną edukacji muzealnej, jak np. sposoby funkcjonowania działów edukacyjnych, strategie i koncepcje wystawiennicze. W tym rozdziale doktorantka w pełni realizuje wcześniejszy postulat odróżniania edukacji od popularyzacji. Analiza oparta jest na danych pozyskanych z ankiet, a wyniki są prezentowane w postaci tabelarycznej, a następnie opatrzone komentarzem. Z kwestii, które warto by poruszyć zabrakło mi informacji na temat współpracy działu edukacyjnego i działów merytorycznych przy tworzeniu koncepcji wystaw, na ile postulaty edukatorów znajdują odzwierciedlenie w pracach koncepcyjnych, a na ile są one uwzględniane dopiero na etapie opisywania poszczególnych obiektów. Słusznie autorka wskazuje na główne strategie wystawiennicze, podkreślając iż w wielu muzeach w praktyce mamy do czynienia z połączeniem różnych strategii, rzadko natomiast z modelem czystym strategii realistycznej – opierającą się głównie na zabytkach przedstawiany w witrynach, strategii symulacyjnej – z elementami digitalizacji i inscenizacji, strategii rekonstrukcyjnej – przedstawiającej zabytki w określonej aranżacji i kontekście, strategii ludycznej – z uproszczonym przekazem, ale bogatym wyposażeniem w multimedia. Ciekawie rysuje się analiza współpracy muzeów z otoczeniem – z placówkami szkolnymi, z grupami rekonstrukcyjnymi. Tu warto zastanowić się nad problemem współpracy muzeum i szkoły, nad rolą nauczyciela, wychowawcy klasy w przygotowaniu, realizacji i ewaluacji wycieczki do muzeum. Na potencjalne obszary sporu między nauczycielem a edukatorem muzealnym wskazywali już przed laty autorzy „Raportu edukacji muzealnej”.

Słusznie dostrzega autorka problemy w komunikacji między szkołą a muzeum wynikające ze zmian programowych, z niewielkiej liczby tematów archeologicznych w szkole itp. Dodałbym też, że w dużej mierze problemem stały się tzw. wyjścia do muzeów w momencie, kiedy temat wystawy lub lekcji w muzeum powinien być zgodny z tematem programu kształcenia, chociaż warto też pamiętać, że szeroka oferta takich lekcji dotyczy nie tylko archeologii, ale szeroko pojętej historii kultury materialnej, sztuki czy etnografii. Pytanie, jakie pojawia się w tym

kontekście to ew. zagrożenia dla muzeów archeologicznych i nie tylko takich presją ze strony odbiorców i dominacją strategii ludycznej.

W rozdziale 6 autorka po uwagach wstępnych ukazujących historyczne doświadczenia badania odwiedzających muzea za pomocą ankiet, przechodzi do analizy wyników własnych badań nad publicznością muzealną. Do charakteryzowanych w tym rozdziale relacji między instytucją a odbiorcą oferty muzealnej można dodać opinię Doroty Folgi Januszewskiej – że po dwóch wiekach działania na rzecz „obywateli” muzea ponownie szukają indywidualnych odbiorców.

Górecka dostrzega wagę tych przemian i formułuje pytania pozwalające włączyć się jej w ten nurt dyskusji o współczesnym odbiorcy, który nie jest już częścią anonimowej grupy, który jak charakteryzuje to niemiecki badacz Michael Fehr poszukuje terapeutycznego kontaktu z przeszłością w muzeum, wykorzystując znaczenie takich odnalezionych w przeszłości elementów w oswojeniu, zrozumieniu współczesności.

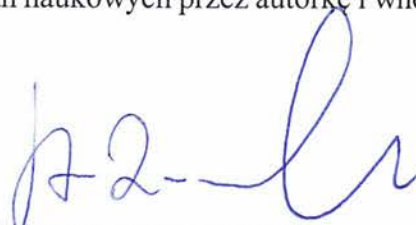
Doktorantka świadomie formułuje pytania o oczekiwaniach współczesnej publiczności w muzeach archeologicznych, wskazując na okoliczności, jakie towarzyszą osobom zwiedzającym polskie muzea archeologiczne oraz poziom zadowolenia ankietowanych z oferty muzeum.

Główne motywy jakie towarzyszą odwiedzinom w muzeum potwierdzają tendencje obserwowane współcześnie na całym świecie – zainteresowanie przeszłością, tematyką wystawy oraz chęć spędzenia wolnego czasu w ciekawym miejscu w dobrym towarzystwie (rodzinne spędzanie czasu wskazano jako najczęstszy sposób zwiedzania wystaw archeologicznych).

Ostatni rozdział stanowi w moim przekonaniu próbę wskazania dobrych praktyk w zakresie strategii i metod upowszechniania dziedzictwa kulturowego oraz doświadczeń dydaktycznych. Autorka wykracza poza krąg muzeów archeologicznych analizując problemy przekazu informacji, relacji z publicznością, skuteczności form i metod kształcenia, odnosząc je do najciekawszych propozycji w Polsce, jak choćby „Pasaż wiedzy” Muzeum Pałacu Króla Jana III Sobieskiego w Wilanowie, czy też do propozycji innych muzeów w Europie, jak Museum für Archäologie w Herne, Museo Arqueológico w Alicante, Archeološki Park Viminacium (Stari Kostolac w Serbii i Lofotr Vikingmuseum w Bøstad w Norwegii).

Praca została napisana poprawnym językiem, chociaż zdarzają się błędy literowe i językowe, wynikające raczej z pośpiechu redakcyjnego, jak „prowadzenie diagnozy”, zamiast „postawienie diagnozy” (s. 83), czy też powtarzane w tabelach ilość odwiedzających, ilość muzeów zamiast liczba (w tekście głównym już prawidłowo liczba).

Konkluzja: Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Góreckiej: Upowszechnianie dziedzictwa historyczno-kulturowego w muzeach archeologicznych w Polsce na podstawie wybranych przykładów – historia, edukacja, recepcja, Gdańsk 2022 spełnia wymogi stawiane przez Ustawę z dnia 20 lipca 2018 r. w art. 187 ust. 1-3 jako oryginalne dzieło naukowe dowodząc umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych przez autorkę i wnoszę o dopuszczenie do dalszym etapów postępowania.

Prof. dr hab. Stanisław Roszak